

**ВИКОРИСТАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
СІЛЬСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Оновлення сучасної освіти на засадах компетентнісного підходу мотивує необхідність формування в учнів здатності думати і діяти самостійно. Особливо актуально це для сільських школярів, зважаючи на специфіку навчальних закладів (відносна автономність, обмеженість ресурсів тощо).

Зазначене вище спричинює необхідність використання у навчально-виховному процесі сільської початкової школи самостійної роботи учнів, що позитивно впливає на якість засвоєння ними знань, формування різноманітних предметних умінь і навичок, створення умов для самореалізації школярів, стимулюванню їх пізнавальної активності, виховання старанності й відповідальності тощо.

Значний внесок у дослідження учнівської самостійної діяльності внесли такі вітчизняні й зарубіжні науковці як І. Зайченко, Ж.-Ж. Руссо, В. Оконь, В. Онищук, П. Підкасистий, О. Савченко, В. Сухомлинський, А. Усова, К. Ушинський, В. Ягупов та ін. На сьогодні розглянуто сутність, форми і види самостійної роботи учнів, технологію організації й керівництво самостійною навчальною діяльністю, дидактичні умови організації самостійної роботи учнів різного віку.

Однак, нашу думку, проблема використання у навчанні самостійної роботи сільських молодших школярів потребує детального розгляду.

Мета статті полягає у доборі форм та видів самостійної роботи, оптимальних для учнів сільської початкової школи, виокремленні умов, необхідних для дотримання.

Сучасні науковці трактують поняття «самостійна робота» як «особливий вид фронтальної, групової та індивідуальної навчальної діяльності учнів, яка здійснюється під керівництвом, але без безпосередньої участі учителя, характеризується великою активністю перебігу пізнавальних процесів, яка може виконуватися як на уроці, так і в позаурочний час і служить засобом підвищення ефективності процесу навчання і підготовки учнів до самостійного поповнення знань» [2, с. 296].

Важливими ознаками самостійної роботи є усвідомленість, активність дій школяра, здійснення опосередкованого керівництва навчальною діяльністю школярів вчителем.

«Самостійна робота на уроці – органічна частина навчального процесу. Тому методика її проведення визначається специфічними особливостями кожного предмета, змістом теми, рівнем підготовленості учнів» [4, с. 197].

Використання самостійної роботи учнів у навчально-виховному

процесі сільської початкової школи потребує врахування вікових особливостей школярів і специфіки навчального закладу. Складність самостійної навчальної діяльності потребує ретельного добору її видів і форм, ґрунтовної підготовки, поступового впровадження.

О. Савченко зазначає, що на кожному уроці у початковій школі можуть бути використані самостійні роботи різного дидактичного призначення: перевірні, підготовчі, навчальні [4, с. 197]. Перелічені вище види самостійної роботи виконують різні функції. Так, використання у навчально-виховному процесі перевірних самостійних робіт дозволяє виявити рівень знань, умінь і навичок школярів; підготовчих – актуалізувати попередні знання, необхідні для засвоєння нових; навчальних – здійснити вивчення нового матеріалу.

Перевірні, підготовчі і навчальні види самостійної роботи використовують на різних етапах уроку: під час повторення, закріплення знань, здійснення контролю їх засвоєння, ознайомлення з новим матеріалом.

Водночас, на нашу думку, використовувати їх у навчально-виховному процесі початкової школи варто непропорційно: систематично – під час закріплення та повторення навчального матеріалу, періодично – під час контролю його засвоєння, епізодично – на етапі ознайомлення з новим матеріалом. Специфіка, спричинена віковими особливостями школярів полягає й у тому, що основну частину нового навчального матеріалу пояснює учитель, а лише з його частиною учні знайомляться самостійно.

Окремим видом за місцем у процесі навчання є домашня самостійна робота учнів, яка у початкових класах потребує детального інструктажу (усі учні мають зрозуміти у чому полягає отримане завдання і як його виконувати).

Домашня самостійна робота молодших школярів використовується з метою закріплення та розширення знань, засвоєних на уроках, та потребує ґрунтовного засвоєння на уроці навчального матеріалу (оволодіння знаннями та прийомами їх застосування). У більшості випадків вона має характер наслідування і передбачає виконання аналогічних завдань. Водночас невелика чисельність учнів у класах сільської початкової школи створює сприятливі умови для виявлення рівня знань, умінь і навичок учнів, вивчення та розвитку їх індивідуальних здібностей, що є необхідним умовою для диференціації домашніх завдань. Зазначений вище аспект дає можливість для періодичного виконання, крім спільних для усіх школярів завдань, дещо складніших додаткових завдань середніми учнями, та систематичного – набагато складніших сильними. Інший варіант домашньої самостійної роботи передбачає виконання школярами лише диференційованих завдань.

Ускладнення завдань полягає у переході від виконання за аналогією до застосування набутих знань у новій ситуації, виявлення творчості учнів.

Спільним для обох варіантів самостійної навчальної діяльності є

необхідність дотримання доцільної максимальної складності та обсягу завдань. Адже надмірна складність негативно впливає на інтерес до навчання, пізнавальну активність учнів.

Сучасні науковці розрізняють такі типи самостійної роботи за охопленням учнів: фронтальну, парну, індивідуальну. Під час такої фронтальної навчальної діяльності кожен із школярів самостійно виконує завдання. Завдання можуть бути різними або однаковими, їх виконання виключає спілкування між учнями, взаємодопомогу (контроль за цим здійснює вчитель).

Індивідуальна самостійна робота учнів може здійснюватися у присутності вчителя (якщо здійснюється у класі) або без нього (якщо це домашня самостійна робота), та потребує повної їх ізоляції від однокласників (окремого приміщення). Однак, така форма навчальної діяльності учнів, на нашу думку, характеризується певним психологічним дискомфортом, тому може використовуватися лише епізодично.

Окремим типом є самостійна робота учнів у групах. Однак, ми погоджуємося з тими науковцями, які вважають її напівсамостійною. Адже під роботи у групах школярі разом здійснюють обговорення змісту навчального завдання, планування його виконання, розподіл доручень тощо. Після виконання кожним учнем завдання (або його частини) відбувається взаємоперевірка. Щодо виконання учнями завданнями зауважимо, що можливі такі варіанти:

- учасники гетерогенної групи разом виконують завдання (слабший учень, який неспроможний самостійно виконувати все завдання має можливість виконати його частину, спостерігати за роботою сильного учня);
- учні працюють у гетерогенних або гомогенних групах, одночасно самостійно виконують завдання (або його частину), маючи можливість за необхідності звернутися за допомогою до товариша або товаришів.

Ми вважаємо, що використання групової роботи як підготовчої до їх самостійної навчальної діяльності є необхідним для слабких школярів та бажаним для середніх. Щодо сильних учнів зазначимо, що під час співпраці у групах вони отримують можливість продемонструвати уміння і навички самостійної навчальної діяльності та навчити однокласників.

Добираючи завдання для різних типів і видів самостійної роботи школярів вчитель має враховувати їх різноманітність. Зокрема за оформленням відповідей розрізняють усні (приклад, прочитати незнайомий текст), письмові (наприклад, розв'язати задачу та записати її), практичні завдання (наприклад, намалювати ілюстрацію до твору). У початковій школі, як правило, ширше практикують письмові завдання, що дає можливість залучити до самостійної роботи більшу кількість учнів та проконтролювати її (здійснити перевірку отриманих результатів). Разом з тим, невелика чисельність учнів у класах сільських початкових шкіл створює кращі умови (у порівнянні з міськими школами) для перевірки виконання усних завдань.

За формою розрізняють такі види завдань для самостійної роботи (за Ільїною Т. А.): на впізнавання, на вибір, на відтворення, на перетворення, творчі. Для описаної послідовності характерне зростання складності, тому їх впровадження має бути поступовим.

Вибір типу або виду самостійної роботи учнів для використання у сільській початковій школі залежить від різних факторів: дидактичної мети уроку, змісту навчального матеріалу, рівня навчальних досягнень учнів.

Ефективність самостійної діяльності школярів залежить від дотримання низки умов:

- врахування індивідуальних особливостей учнів (різний зміст завдань та тривалість їх виконання, визначення кількості тренувальних вправ; своєчасний перехід до виконання складніших завдань);

- систематичність у використанні самостійної роботи школярів у навчально-виховному процесі;

- поступове ускладнення типів і видів самостійної роботи школярів (перехід від завдань копіювального характеру до частково-пошукових, творчих);

- ретельна і ґрунтовна підготовка, яку здійснює вчитель (визначення етапу уроку для самостійної роботи учнів, її тривалості, змісту навчальних завдань, способів перевірки роботи; визначення труднощів, які можуть виникнути під час самостійної роботи);

- здійснення вчителем відповідного інструктажу щодо самостійної навчальної діяльності школярів – змісту завдань та прийомів виконання (недостатність інструктажу призводить до виникнення проблем під час самостійної роботи учнів; надмірність – до зникнення посильних труднощів, втрати інтересу до навчальної діяльності);

- обов'язковість підготовки учнів до виконання завдань (актуалізація вихідних знань і формування загальнонавчальних вмінь);

- різноманітність видів самостійної роботи, які використовують під час вивчення кожного предмета;

- диференціація навчальних завдань (добір різнорівневих завдань, завдань, які сприяють виникненню інтересу до навчання та містять посильні труднощі);

- надання учителем необхідності допомоги учням під час самостійної роботи у випадку необхідності (рівень допомоги варто узгоджувати з індивідуальними особливостями учнів, недоцільними є прямі підказки або показ способу дії);

- здійснення вчителем систематичної перевірки результатів самостійної роботи школярів.

Щодо останньої із перелічених вище вимог, яких необхідно дотримуватися під час використання самостійної роботи у навчально-виховному процесі сільської початкової школи, варто зазначити, що паралельно із здійсненням вчителем систематичної перевірки результатів самостійної роботи відбувається формування в учнів умінь самоперевірки. Недопустимим, на нашу думку, є негативне оцінювання педагогом

результатів самостійної роботи школярів, адже причиною (у більшості випадків) є неправильний добір змісту завдань або інше упущення вчителя.

Також педагог має чітко усвідомлювати, що під час самостійної роботи учнів позитивний вплив на мотивацію, інтерес до навчання здійснюють відносна свобода дій школяра під час виконання завдань, створення умов для перевірки власних сил, самореалізації, виховання відповідальності, усвідомленості. Разом з тим, надзвичайно важливим є опосередковане керівництво зі сторони вчителя самостійною діяльністю учня, яке здійснюється через добір змісту завдань, пояснення їх мети, змісту; проектування самостійної роботи шляхом визначення її типу, виду, плану, структури тощо; надання допомоги у вигляді допоміжних запитань, виправлень, уточнень; здійснення контролю за її результатами тощо.

Результативність самостійної роботи залежить від майстерності учителя, умінь чергувати й поєднувати різні типи й види самостійної роботи: самостійну навчальну діяльність учнів на уроці – з домашньою; фронтальну – з груповою, індивідуальною; на різних етапах уроку; з виконанням різних завдань.

Дотримання усіх перелічених вимог забезпечує вагомий позитивний вплив самостійної роботи на розвиток школярів. Разом з тим, надмірність у її використанні може негативно вплинути на якість та швидкість програмного матеріалу.

Самостійна робота учнів позитивно впливає на якість знань і формування їх загальнонавчальних умінь та навичок, допомагає виховувати відповідальне ставлення до навчання тощо.

У навчально-виховному процесі сільської початкової школи можуть використовуватися різні форми та види самостійної роботи учнів. Ефективність самостійної роботи забезпечується дотриманням низки умов, які ґрунтуються на врахуванні вікових особливостей школярів та специфіки навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / Академ. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
3. Ильина Т. А. Педагогика: Курс лекций : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 496 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка [Електронний ресурс] / І. В. Зайченко. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17211017/pedagogika/organizatsiya_samostiynoyi_roboti_uchniv_urotsi
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
6. Ягупов В. В. Педагогіка – Методи контролю і самоконтролю в навчанні. Самостійна робота учнів [Електронний ресурс] / В. В. Ягупов. – Режим доступу : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=193